

Pregledni rad
Review paper

JEL Classification: K-12, M41

Uticaj forenzičkog računovodstva na korporativne prevare u Bosni i Hercegovini

Envera Halilčević, Dr. Ekonomskih nauka., Fakultet poslovne ekonomije, Sveučilište/Univerzitet „VITEZ“ Vitez, Viši asistent, email: envera.halilcevic@unvi.edu.ba; enverahalilcevic@gmail.com

Sažetak

Prevare predstavljaju sve ozbiljniji globalni problem, netačni finansijski izvještaji pružaju pogrešnu sliku o prinosima i finansijskoj situaciji preduzeća. Odluke koje investitori i drugi korisnici finansijskih izvještaja donose na osnovu pogrešnih finansijskih informacija nanose ogromne štete korisnicima informacija, ali i široj javnosti. Finansijska kriza i trendovi u korporativnom upravljanju doveli su do naglog porasta broja prevara, što je ugrozilo povjerenje velikog broja korisnika u finansijske informacije iskazane u finansijskim izvještajima. Pouzdane i vjerodostojne prezentovane informacije omogućavaju korisnicima, menadžerima, vlasnicima preduzeća i potencijalnim investitorima efikasnije korporativno upravljanje. Obzirom na fleksibilan računovodstveni regulatorni okvir, dovodi se u pitanje kvalitet prezentovanih računovodstvenih informacija u finansijskim izvještajima i efikasnost korporativnog upravljanja. U ovom radu obrađena je tema uloga i značaj forenzičke revizije u korporativnom upravljanju i otkrivanju prevara u preduzećima. Pred preduzeća stavlja se preventivno djelovanje unutarnje kontrole i unutarnje revizije među najznačajnije funkcije. Rad pokazuje kako dobro postavljena interna kontrola i interna revizija dovode do prevencije i odvratanja od prevara. Edukacija revizora na području interne, eksterne i forenzičke revizije u cilju otkrivanja finansijskih prevara i izgradnja sistema obrazovanja koji će odgovoriti na sve promjene na tržištu rada je najznačajnija mjera za povećanje efikasnosti revizije i očekivanja investitora.

Ključne riječi: prevare, manipulacija finansijskih izvještaja, interni nadzor, edukacija, Bosna i Hercegovina

The impact of forensic accounting on corporate fraud in Bosnia and Herzegovina

Abstract

Scams are increasingly serious global problem, inaccurate financial statements give a misleading picture of returns and financial situation of the company. Decisions taken by investors and other users of financial statements made on the basis of incorrect financial information, causing huge damage to users of information, but also the general public. The financial crisis and trends in corporate governance have led to a rapid increase in the number of fraud, which threatened the confidence of a large number of user's needs in the financial information disclosed in the financial statements. Reliable and credible information presented enables users, managers, business owners and potential investors to manage corporate governance more effectively. Due to flexible accounting regulatory

framework, brought into question the quality of accounting information presented in the financial statements and the effectiveness of corporate governance. This paper deals with the role and importance of forensic audit in corporate governance and detect fraud in the companies. Preventive actions of internal control and internal audit are among the most important functions. The paper shows how well-placed internal controls and internal auditors lead to fraud prevention and deterrence. Auditor education in the field of internal, external and forensic audits in order to detect financial fraud and build a system of education that would respond to any changes in the labor market is the most significant measure to increase auditor efficiency and investor expectations.

Index terms: *scams, manipulation of financial reports, internal oversight, education, Bosnia and Herzegovina*

UVOD

Finansijsko izvještavanje i revizija predstavljaju temelj korporativnog upravljanja. Za kvalitetno i fer prezentovanje računovodstvenih informacija, a u cilju ostvarivanja dobrih poslovnih rezultata, privlačenja stranih investicija, veoma je važan razvoj i primjena revizije u finansijskim izvještajima privrednih subjekata. Veliki računovodstveni skandali širom svijeta, krajem XX i početkom XXI vijeka, su pokazali da revizori nisu dorasli brojnim računovodstvenim manipulacijama i kriminalnim radnjama, tako da nisu u stanju uvijek da ponude razumno uvjerenje o realnoj finansijskoj slici preduzeća. Pored navedenog, u igru sa računovodstvenim manipulacijama, u posljednje vrijeme uključivali su se čak i revizori, ekonomski analitičari i računovođe. Sve veći broj kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima doveo je da revizorske kuće sve više pružaju usluge i forenzičke revizije. Predmet istraživanja je istraživanje uloge internih kontrola, interne revizije, eksterne revizije u otkrivanju finansijskih prevara. Prevare u vezi informacija i podataka preduzeća predstavljaju područje izloženo stalnom porastu prevara. Finansijski gubici uslijed prevare su veoma značajni. Ukupan trošak prevare se ne može izmjeriti u smislu vremena, produktivnosti i reputacije, uključujući i odnose sa klijentima. U zavisnosti o ozbiljnosti gubitka, preduzeća mogu biti finansijski nepopravljivo oštećena uslijed uticaja prevare. Pažnja je stavljena i na nevjerodostojno finansijsko izvještavanje, koje je proizvod „kreativnog“ odnosno manipulativnog računovodstva. Stoga je za preduzeće od izuzetne važnosti, uspostavljanje čvrstog programa prevencije i detekcije s ciljem identifikacije finansijskih prevara u okviru preduzeća. Kako bi sistem internih kontrola ispunjavao svoju ulogu sprečavanja prevara potrebno je dobro procijeniti rizike s kojima se susreće preduzeće te oblikovati odgovarajuće kontrole na temelju procijenjenih prijetnji. Rad ima za cilj da istakne jasnu potrebu za primjenom forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije.

TEORIJSKA RAZMATRANJA

Korporativno upravljanje predstavlja proces i strukturu kroz koji su postavljeni ciljevi korporacije, sredstva za postizanje tih ciljeva, kao i sistemi nadgledanja. Referenca [1] navodi da prema definiciji OECD-a (Organisation for Economic Cooperation and Development) korporativno upravljanje uključuje skup odnosa između menadžmenta, uprave, dioničara i ostalih interesnih grupa. Korporativno upravljanje također, predstavlja strukturu unutar koje se postavljaju ciljevi preduzeća i određuju sredstva za ostvarivanje tih ciljeva te za praćenje uspješnosti njegova poslovanja. Dobro korporativno upravljanje treba pružiti odgovarajući poticaj za upravu i menadžment radi ostvarivanja ciljeva koji su od interesa za preduzeće i dioničare. U proteklom periodu sve više jača svijest da odgovorno korporativno upravljanje može imati značajnu ulogu u sprečavanju i otkrivanju kriminalnih radnji. Prema profesoru

Zabihollah Rezaee, korporativno upravljanje se shvata kao mehanizam upravljanja, usmjeravanja i praćenja poslova korporacija, u pravcu rasta vrijednosti dionica. Takođe, autor smatra da su odbor direktora, komitet revizora, tim izvršnih direktora tj. rukovodstvo, interni revizori, eksterni revizori i državni organi najvažniji učesnici korporativnog upravljanja.

U preduzeću mora biti odgovarajući sistem vođenja i upravljanja, koji sprečava i/ili otkriva nastajanje preduzetničkog kriminala. Uspostavljanje kvalitetnog korporativnog upravljanja omogućava preduzećima lakši pristup eksternim izvorima finansiranja, što dovodi do povećanja investicija, otvaranja novih radnih mjesta i privrednog napretka. Korporativno upravljanje u našim preduzećima još uvijek nije u potpunosti zaživjelo. Mali broj privrednih društava ima formirana odjeljenja korporativnog upravljanja, ali su i ta privredna društva daleko od toga da ispoštuju sve principe.

Dobro korporativno upravljanje doprinosi održivom ekonomskom razvoju tako što: poboljšava poslovne rezultate kompanija i njihovu operativnu efikasnost, poboljšava pristup tržištima kapitala, umanjuje troškove kompanija u smislu pribavljanja kapitala, podiže vrijednost imovine i doprinosi boljem renomeu kompanije. Finansijsko izvještavanje i revizija predstavljaju temelj korporativnog upravljanja.

Referenca [2] navodi da prema definiciji Udruženja ovlaštenih istraživača prevara (ACFE) prevara se definira kao korištenje profesije i iskustva za osobnu korist kroz promišljeno zloupotrebavanje ili krađu resursa odnosno krađu imovine preduzeća. Iako prevaru nije lako istrijebiti i nerealno je očekivati da će potpuno nestati, države nastoje uvoditi zakone kako bi se što više zaštitilo pojedince od teških posljedica obmane, a počinioce kaznilo na što učinkovitiji način. U savremenoj literaturi često se postavlja pitanje kolika je revizorova odgovornost u otkrivanju prevare. Prema Međunarodnim revizijskim standardima uloga revizora je utvrđivanje usklađenosti finansijskih izvještaja preduzeća s međunarodnim računovodstvenim standardima i međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja. Zadatak revizora je da uz razumno uvjerenje utvrdi posluje li preduzeće u skladu sa zakonskim i računovodstvenim okvirima. Forenzički revizori nastupaju kada revizor posumnja na prevaru pa odluči angažirati stručnjaka – forenzičkog revizora ili kada je sam forenzički revizor pozvan od strane dioničara, zaposlenika ili regulatora.

Referenca [3] pokazuje da Udruženje ovlaštenih istraživača prevara dijeli prevaru na prevarno finansijsko izvještavanje, protupravno prisvajanje imovine i korupciju. Protupravno prisvajanje imovine jedan je od najučestalijih vrsta prevare. Ono uključuje krađu imovine preduzeća. U ovu vrstu prevare uključuje se utaja primitaka, krađu materijalne i nematerijalne imovine, navođenje preduzeća na plaćanje robe i usluga koje nisu primljene, pronevjera čekovima, troškovima, plaćama, novcem i slično, a uobičajeno je popraćeno krivotvorenjem spisa i dokumenata kako bi se prikrio nedostatak odnosno nestanak imovine.

Referenca [4] navodi da prevarno finansijsko izvještavanje uključuje namjerna pogrešna prikazivanja, uključujući propuste iznosa ili objava u finansijskim izvještajima da bi se zavelo korisnike finansijskih izvještaja. Takvo pogrešno finansijsko izvještavanje najčešće uključuje precjenjivanje prihoda, podcjenjivanje troškova, precjenjivanje imovine, neprikazivanje određenih obveza koje su nastale u obračunskom razdoblju, a osim toga prevarom se smatra i neprikazivanje ili nepravilno karakteriziranje informacija iz bilješki. Također, se prevarno finansijsko izvještavanje odnosi na zloupotrebu računovodstvenih politika kako bi se manipuliralo rezultatima. Korupcija uključuje različite vrste prevara poput podmićivanja, iznude, sukoba interesa, a uobičajeno uključuje osobu unutar preduzeća koja surađuje sa trećom stranom izvan preduzeća. Prema stablu prevare koje je sastavilo Udruženje ovlaštenih istraživača prevara u korupciju se ubraja protuzakoniti pokloni, sukob interesa, iznuda i podmićivanje. Referenca [5] navodi da pored navedenog, u igru sa računovodstvenim

manipulacijama, u posljednje vrijeme uključivali su se čak i revizori, ekonomski analitičari i računovođe. Naime, svojim prećutnim pristankom na poteze odgovornih poslodavaca i menadžera oni svjesno podupiru njihova djela, da bi na taj način zadovoljili njihove potrebe, tj. obmanuli investitore. Isto tako, veliki broj računovođa, svojim znanjem i poznavanjem preduzetničkog poslovanja, računovodstva i pravnih propisa, potpomaže kreiranju krive slike o imovinsko finansijskom položaju i uspjehu preduzeća, koja, u očima investitora, kupaca, dobavljača, finansijskih stručnjaka, inspeksijskih organa, vodi do pogrešnih poslovnih odluka, sa dalekosežnim posljedicama.

DJELOVANJE FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA I FORENZIČKE REVIZIJE U OTKRIVANJU PREVARA

Postoje bitne razlike između tradicionalne eksterne revizije finansijskih izvještaja i forenzičke revizije. Forenzička revizija treba da otkrije ko je počinio prevaru, kolika je materijalna šteta, u kojim transakcijama je učinjena prevara, način na koji je prevara izvršena i treba da pruži dokaz o učinjenoj prevari. Potrebno je da forenzički revizor zna da li zakon tu prevaru tretira kao krivično djelo. U mnogim postupcima lažnih nabavki počinioci koriste tzv. „fantom firme“ kako bi činili i prikrili kriminalnu radnju. Pregledom dokumenata i finansijskih izvještaja forenzički revizor može naići na sljedeće indikatore o postojanju tzv. „fantomskih“ firmi:

- dokumenta poslovnog partnera (npr. faktura, otpremnica i dr.) su sačinjena na najprostijim obrascima. Na tim dokumentima ne postoje adrese, telefoni, matični i poreski identifikacioni brojevi,
- iznosi na dugovnom i potražnom saldu iznose često nula, što je neuobičajno za poslovanje preduzeća, prilikom plaćanja i naplate po transakcijama,
- često se dešava da postoje zaokružene sume novca,
- postoji kratak vremenski period poslovanja sa određenim poslovnim partenrom i više se nikada ne pojavljuje u poslovanju,
- „životni vijek“ fantom firme traje veoma kratko. Sumnju izaziva da neka firma radi samo nekoliko mjeseci ili u nekim slučajevima samo nekoliko dana.

Kako bi se što bolje odbranilo preduzeće od prevare potrebno je učiniti niz preventivnih radnji. U preduzeću preventivni faktor prevare su interne kontrole. Sistem internih kontrola je jedan od najznačajnijih i najvećih oblika internog nadzora. Interne kontrole su metode i postupci koje je usvojio menadžment preduzeća kako bi se što učinkovitije i djelotvornije ostvarili ciljevi preduzeća i kako bi se pridonijelo cjelovitom i uspješnom upravljanju preduzeća.

Postoji niz značajki internih kontrola koje uveliko pomažu u njihovom razumijevanju i što boljem implementiranju u sistem korporativnog upravljanja. Iako je koncept internih kontrola prisutan već duži niz godina, menadžment preduzeća još uvijek ih nastoji unaprijediti, specifično nastoji se unaprijediti procjena rizika od prevare. Referenca [6] navodi da interne kontrole su proces, skup aktivnosti koje postoje kako bi se što bolje ostvarili ciljevi preduzeća. Interne kontrole provode ljudi odnosno zaposlenici na svim nivoima u preduzeću. Razlog zašto postoje interne kontrole u preduzeću su osiguranje koje pružaju od nastanka pogrešaka i prevara, no one pružaju samo osiguranje razumnog uvjerenja, ali ne i apsolutnog. Posljednja značajnost internih kontrola je da se one uspostavljaju radi ostvarenja nekih ciljeva koje je usvojio menadžment preduzeća. Ti ciljevi mogu biti raznovrsni pa tako postoje cilj učinkovitosti i djelotvornosti poslovnih operacija, pouzdanosti finansijskog izvještavanja i

usklađenosti sa zakonskom regulativom. Ukoliko je sistem internih kontrola dobro organiziran, što znači da je menadžment prepoznao ulogu i značaj internih kontrola i u preduzeću postoji odjel interne revizije koji kontroliše postavljene interne kontrole, onda se tokom poslovnog procesa prekida negativno djelovanje propusta i namjernih pogrešaka i sprečava veća materijalna šteta. Interni revizori ispituju funkcioniranje internih kontrola. Interni revizori zbog poznavanja poslovanja, politika i procedura u preduzeću su u boljoj poziciji da otkriju nezakonitosti unutar preduzeća nego eksterni revizori.

Interni revizori su od velike pomoći vlasnicima i menadžmentu u otkrivanju prevara jer ispituju primjerenost i učinkovitost internih kontrola, uočavaju snage i prednosti te slabosti u preduzeću i pružaju savjete za poboljšanje učinkovitosti internih kontrola i načina upravljanja rizicima.

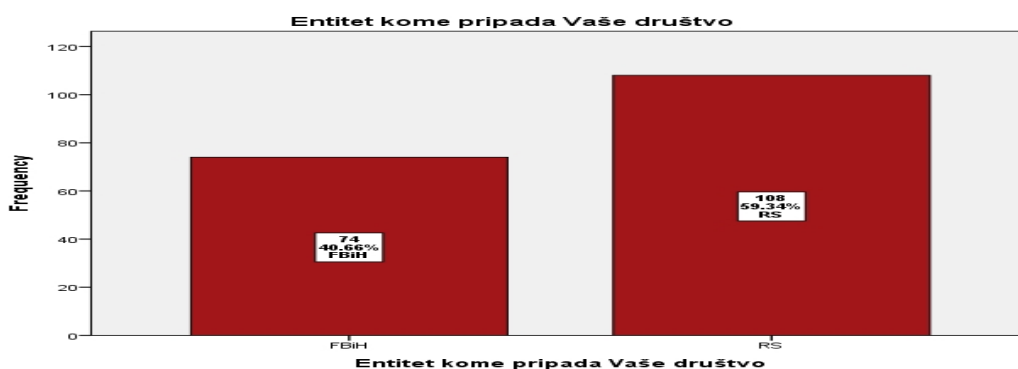
Svrha interne revizije je da nadzire računovodstvene i administrativne kontrole, odnosno pruža dodatni, viši stepen nadzora nad cjelokupnim poslovanjem preduzeća. Kako je upravljanje rizicima iznimno važno za internu reviziju, tako interni revizor mora ocijeniti mogućnost pojavljivanja rizika i učinkovitost upravljanja rizicima te dati savjete za poboljšanje procesa. Osim internog revizora koji sudjeluje u programu sprečavanja prevara mogu biti uključeni i eksterni nadzorni organi. Kao i forenzička revizija, interni revizori moraju nadgledati poslovanje i uočavati nepravilnosti te prikupljati podatke i informacije iz različitih izvora pa tako u analiziranju preduzeća intervjuiraju menadžment, izvode analitičke postupke, ispituju prijašnje prevare. Kao i kod forenzičkih ispitivanja ispituju se sve aktivnosti preduzeća koje mogu dovesti do prevara (pritisci, prilike). Danas u svijetu se posebno ističu očekivanja od interne revizije u smislu njene aktivne podrške u stvaranju dodatne vrijednosti (value added), generisanjem, u prvom redu informacija potrebnih za identifikaciju, razumijevanje i procjenu potencijalnih rizika. Revizori u postupku revizije mogu posumnjati da postoji prevara (greška), dok, s druge strane, investitori, analitičari, regulatorna tijela kao i svi drugi korisnici finansijskih izvještaja mogu posumnjati u tačnost prezentiranih finansijskih izvještaja. Veliki računovodstveni skandali, na razmeđu vijekova, su pokazali da brojnim računovodstvenim manipulacijama nisu dorasli ni eksterni revizori, te da brojnim korisnicima finansijskih izvještaja ne nude uvijek razumne garancije o prinosnom i/ili finansijskom stanju preduzeća. U nastavku rada je prikazan dio istraživanja obavljenog od strane autora rada. Primarno istraživanje je sprovedeno primjenom anketnog upitnika. Anketa je obuhvatala spektar pitanja o trenutnom stanju računovodstvene i revizijske profesije u Bosni i Hercegovini i odgovornosti menadžmenta, interne i eksterne revizije u otkrivanju i sprečavanju grešaka, i finansijskih prevara u preduzećima. Jedna grupa pitanja se odnosila na percepciju eksperata o uvođenju forenzičke revizije kao profesije u privredni sistem BiH. Primarnim istraživanjem se stekla percepcija ciljane grupe ispitanika u uvođenju forenzičkog računovodstva i revizije u privredni sistem BiH, s ciljem smanjivanja korupcije i finansijskih prevara. Prikupljeni podaci su se analizirali statističkim metodama uz korištenje softvera SPSS i Excel.

DJELOVANJE FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA NA KORPORATIVNE PREVARE U BIH

Istraživanje je rađeno na bazi ekspertnog uzorka. Primarni podaci koji su korišteni u istraživanju stavova ispitanika o uticaju forenzičkog računovodstva na otkrivanje finansijskih prevara prikupljeni su u vremenskom intervalu od decembra 2019.godine do aprila

2020.godine, na teritoriji Bosne i Hercegovine. Radi uvida u stavove i mišljenja i potrebe onih koji su i tema ovog rada, sprovedeno je anketno istraživanje na uzorku od 240 Experata iz ove oblasti koja uključuje: Revizore, Računovođe, Finasijske inspektore i Akademsko osoblje. Na pitanje iz anketnog upitnika odgovore su dali ispitanici koji su najrelevantniji da komentarišu ovu problematiku, tako da se sa sigurnošću može tvrditi da rezultati analize su tačni i reprezentativni. Teritorij na kojem se vršilo anketiranje, tj.prikupljanje podataka su oba entiteta u BiH, tako da se može reći da je uzorak sproveden na čitavoj teritoriji države, uz anketiranje četiri ciljne grupe ispitanika. Analiza pokazuje da od 182 ispitanika, koliko broji uzrak ima 59,3% ispitanih iz RS-a, dok je 40,7% iz FBiH. Ukupno, 182 ispitanika su pristali dati odgovore na sva postavljena pitanja anketnog upitnika. Od toga, 88 predstavnika akademske zajednice, 60 računovođa, 16 finasijskih inspektora i 18 revizora. U ispitanom uzorku najveći broj ispitanika su predstavnici akademske zajednice, tačnije 48,4% uzorka, zatim računovođe kojih ima 33% uzorka, dok je 9,9% revizora i 8,8% finasijskih inspektora.

Grafikon 1. Entitetska pripadnost ispitanika

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

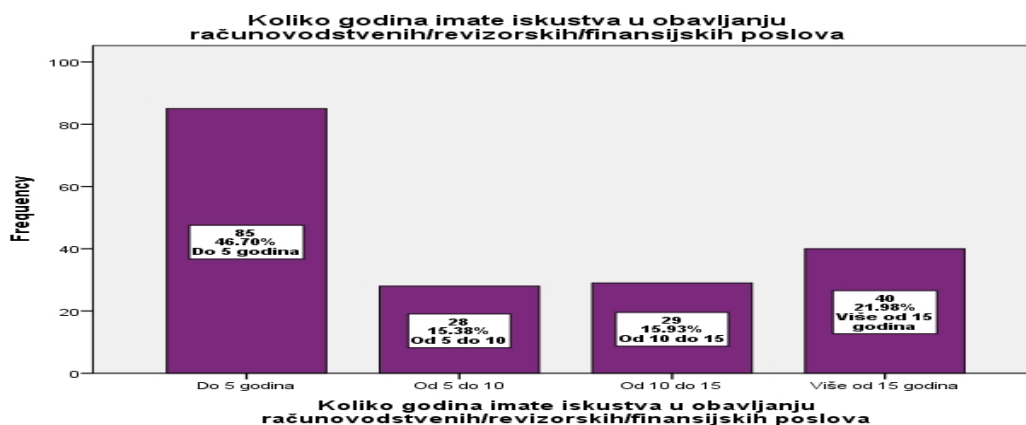
Grafikon 2. Struktura ispitanika prema funkcijama

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Kada je u pitanju iskustvo ispitanika, najveći broj je onih koji imaju do 5 godina iskustva u struci kojoj se bave, njih 46,7%, zatim ispitanika koji imaju više od 15 godina iskustva, tačnije 22%, dok je 15,9% ispitanih sa iskustvom od 10 do 15 godina, odnosno 15,4% između 5 i 10 godina radnog staža. Prikaz strukture odgovora predstavljen je na sljedećem grafikonu, procentualno, frekvencijski i opisno.

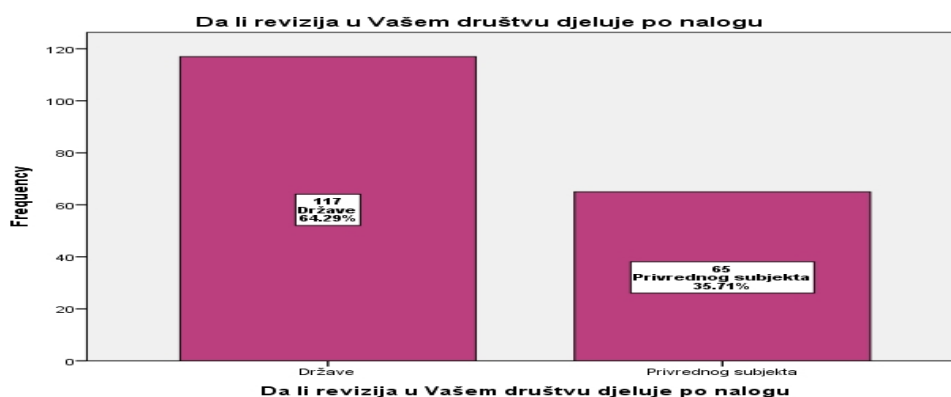
Grafikon 3. Zastupljenost ispitanika prema dužini radnog iskustva na funkciji

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Od ukupnog uzorka koji broji 182 ispitanika, 117 je odgovorilo da revizija djeluje po državnom nalogu, a svega 65 ili 35,7% je odgovorilo da je to po nalogu privrednog subjekta. Prikaz strukture odgovora predstavljen je na sljedećem grafikonu.

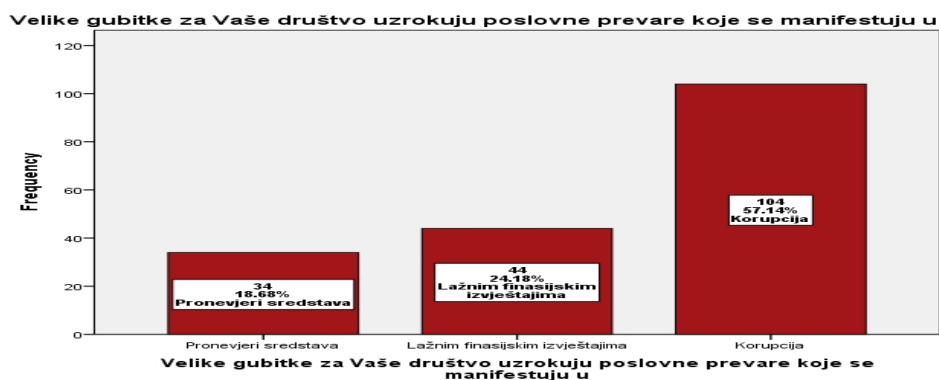
Grafikon 4. Davaoci naloga za djelovanje revizije u društvu ispitanika

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Analiza podataka pokazuje da velike gubitke za društvo uzrokuju poslovne prevare koje se manifestuju u vidu korupcije, čak je to odgovorilo 57,1% ispitanika, dok je 24,2% ispitanika odgovorilo da su to lažni finansijski izvještaji, dok je 18,7% ispitanika odgovorilo da je to pronevjera sredstava. Iz rezultata istraživanja proizilazi da je u BiH korupcija najčešći oblik prevare. Prikaz strukture odgovora predstavljen je na sljedećem grafikonu.

Grafikon 5. Oblici prevara koji uzrokuju najveće gubitke kod ispitanika

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Tabela 1. Ocjena razloga za korisnije djelovanje forenzičke revizije u otkrivanju prevara od tradicionalne revizije

Razlozi za korisnije djelovanje foren.revizije u otkr.prevare od tradic.revizije	Pokazatelji deskriptivne statistike				
	Br.isp it.	Najmanja ocjena	Najveća ocjena	Prosj. ocjena	Std. Devijacija
Djeluje najčešće reaktivno, na osnovu sumnji ili dojava o počinjenoj prevari	181	1.00	5.00	3.6685	1.07007
Materijalni i drugi dokazi, da je nedjelo izvedeno i način na koji je izvedeno, moraju biti validni za sudsku parnicu	181	1.00	5.00	3.7459	1.05491
Usmjerena na otkrivanje kriminalnih radnji i manipulacija u fin.izvještajima bez obzira na materijalnost	181	1.00	5.00	3.7238	1.08061
Koristi složene tehnike i postupke, poput softvera za rudarenje podataka, analize finansijskih izvještaja, digitalne analize baze podataka	181	1.00	5.00	3.6740	1.06918
Forenzički revizor ne izdaje mišljenje već izražava činjenice na osnovu kojih dokazuje nastanak prevare ili se izražava sumnja i opovrgava njen nastanak	179	1.00	5.00	3.7709	1.04292
Forenzička revizija ocjenjuje visinu rizika prevare	179	1.00	5.00	3.7095	1.04100
Provjera se vrši za period duži od jedne poslovne godine	180	1.00	5.00	3.8000	1.03243
Ispitivanje većine ili svih transakcija nad kojima postoji sumnja u prevaru	180	1.00	5.00	3.8000	1.04320
Moguće je utvrditi ograničenja izloženosti riziku prevara	181	1.00	5.00	3.7293	1.03745
Preventivno bi djelovala u slučajevima gdje postoji opravdana sumnja u postojanje prevara ili izigravanje zakona.	181	1.00	5.00	3.8232	1.06547
Valid N (listwise)	179				

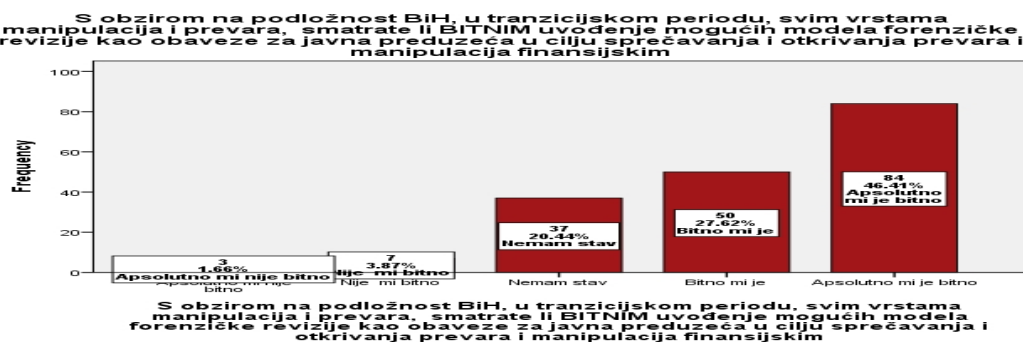
Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Analiza u prethodnoj tabeli mjeri stavove ispitanika po pitanju pretpostavke da bi forenzička revizija bila korisnija za kompaniju od tradicionalne. Ispitanici su na skali do 1 do 5

vrijednovali razloge zbog čega bi to bilo tako, gdje 1 predstavlja najmanji stepen slaganja sa predloženim razlogom, a 5 najveći, rezultati su sljedeći:

- Ispitanici se samo donekle slažu sa tvrdnjom da forenzička revizija djeluje najčešće reaktivno, na osnovu sumnji ili dojava o počinjenoj prevari. Prosječna ocjena ispitanika 3,6685, uz srednji nivo odstupanja, koji pokazuju prilično homogene rezultate ispitanika.
- U nešto većoj mjeri od prethodne, s prosječnom ocjenom od 3,7459, ispitanici se slažu da materijalni i drugi dokazi, da je nedjelo izvedeno i način na koji je izvedeno, moraju biti validni za sudsku parnicu. Odstupanje po ovoj tvrdnji je slično kao i kod ostalih varijabli, tako da se može smatrati prihvatljivim. Također, ispitanici se slažu sa tvrdnjom da je forenzička revizija usmjerena na otkrivanje kriminalnih radnji i manipulacija u finansijskim izvještajima bez obzira na materijalnost. Prosječna ocjena ispitanika iznosi 3,7238, uz odstupanje koje pokazuje da se radi o donekle homogenoj grupi odgovora ispitanika.
- Sa prosječnom ocjenom od 3,670 ispitanici se donekle slažu da forenzička revizija koristi složene tehnike i postupke, poput softvera za rudarenje podataka, analize finansijskih izvještaja, digitalne analize baze podataka, uz prihvatljivo odstupanje oko aritmetičke sredine odgovora.
- Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da forenzički revizor ne izdaje mišljenje već izražava činjenice na osnovu kojih dokazuje nastanak prevare ili se izražava sumnja i opovrgava njen nastanak. Prosječna ocjena po navedenoj tvrdnji iznosi 3,7709, uz prihvatljiv nivo odstupanja. Također, ispitanici se slažu da forenzička revizija ocjenjuje visinu rizika prevare, sa prosječnom ocjenom odgovora od 3,7095, te odstupanja koje pokazuje zadovoljavajući stepen homogenosti odgovora.
- Ispitanici se slažu i sa tvrdnjom da se provjera vrši za period duži od jedne poslovne godine. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 3,8, prihvatljiv stepen odstupanja oko aritmetičke sredine odgovora. Analiza rezultata pokazuje da se ispitanici slažu sa tvrdnjom da forenzička revizija ispituje većinu ili sve transakcije nad kojima postoji sumnja u prevaru. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 3,8, a standardna devijacija 1,0432.
- Ispitanici se također slažu da je forenzičkom revizijom moguće utvrditi ograničenja izloženosti riziku prevara, sa prosječnom ocjenom od 3,7923 i standardnom devijacijom od 1,03. I na kraju ispitanici se slažu, uz najveću ocjenu, koja iznosi 3,8232 i odstupanje 1,06547, da bi forenzička revizija preventivno djelovala u slučajevima gdje postoji opravdana sumnja u postojanje prevara ili izigravanje Zakona.

Grafikon 6. Percepcija ispitanika o bitnosti uvođenja novih modela forenzičke revizije

Izvor: Obrada autora u statističkom paketu SPSS 20

Ispitanici se slažu sa tvrdnjom da je Bosna i Hercegovina koja se nalazi u tranzicijskom periodu, podložna svim vrstama manipulacija i prevara, te se smatra bitnim uvođenje mogućih modela forenzičke revizije kao obaveze za javna preduzeća u cilju sprečavanja i otkrivanja prevara i manipulacija finansijskim izvještajima. Prosječna ocjena po navedenoj tvrdnji iznosi 4,1932, uz odstupanje koje pokazuje visok stepen homogenosti odgovora ispitanika. Sa ovom tvrdnjom u najvećoj mjeri se slažu finansijski inspektori, dok u najmanjoj mjeri računovođe.

ZAKLJUČCI

Danas, da bi se došlo do argumentovane i na činjenicama zasnovane sudske presude, koriste se naučna dostignuća. To je jedan i od razloga, da se forenzičkom računovodstvu i forenzičkoj reviziji daje prednost po pitanju rasvjetljavanja finansijski prevara u finansijskim izvještajima, razjašnjavanju finansijskih odnosa, transakcija, kao i sprečavanju i otkrivanju finansijskih prevara koje mogu biti predmet sudskog postupka. Rezultati dosadašnjih istraživanja uloge forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije u otkrivanju primjene kreativnog računovodstva, pokazali su da forezičko računovodstvo i forenzička revizija imaju budućnost i metode otkrivanja nepravilnosti u poslovanju preduzeća svih oblasti. Primjenom računovodstvenih principa, obuhvatajući pri tome svaku granu računovodstvenog znanja, forenzičko računovodstvo i forenzička revizija obezbjeđuju dokaze u pitanjima sudskih sporova. Korporativni skandali koristeći lažno finansijsko izvještavanje, poljuljali povjerenje u kvalitet finansijskog izvještavanja i njegovu kontrolu, ali i nanijeli veliku štetu kako kompanijama, tako i privredi. Može se zaključiti da su osnovni razlozi pojave forenzičke revizije upravo zaštita imovine i detektovanje različitih tehnika činjenja kriminalnih radnji, čime je potvrđena glavna hipoteza: Korporativni skandali i lažno finansijsko izveštavanje usloveli su razvoj forenzičke revizije i njene primjene u istrazi i otkrivanju različitih vidova prevara u preduzećima. Forenzička revizija je dala svoj doprinos kao jedna od metoda otkrivanja različitih vidova prevara i kriminalnih radnji ali i prikupljanja dokaza koji će biti validni za sud i izvesti počiniocima kriminalnih aktivnosti pred lice pravde. Odgovorno korporativno upravljanje ima značajnu ulogu u sprečavanju i otkrivanju kriminalnih radnji. Tokom predvidive budućnosti istraživači prevara, forenzičke računovođe, forenzički revizori i stručnjaci finansijske forenzike, će biti zaposleni u naporima dokazivanja finansijskih prevara, s obzirom, da su u industriji rasta. S druge strane, svi navedeni stručnjaci će se nastaviti boriti da donose prave odluke u sprečavanju i otkrivanju finansijskih prevara i ohrabrivati i druge da rade isto. Prevare nisu ništa novo, postoje od kada postoji i ljudski rod, samo se metode njihovog izvođenja, prilike i postupci istih, mijenjaju sa turbulentnim okruženjem, razvojem informacionih tehnologija i tehnoloških dostignuća. Ali sa istim tim promjenama nastaju i razvijaju se, i nove metode i mjere za sprečavanje i otkrivanje finansijskih prevara.

REFERENCE

- [1] Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud- Prevention and Detection*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- [2] Association of Certified Fraud Examiners, (2012.) Report to the Nations (online) dostupno na:
http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, str. 6.
- [3] Bešvir, B., (2010.) Forenzična revizija. Računovodstvo, Revizija i Finansije, 8 (10).

[4] Association of Certified Fraud Examiners, Fraud Tree, (online). ACFE, dostupno na:
<http://www.acfe.com/>

[5] Sever, S., (2009.) Revizijske procedure i metodologija otkrivanja prevara i pogrešaka,
Računovodstvo i finansije, 11(09).

[6] Sever, Mališ, S., Tušek, B., Žager, L.(2008.) Revizija. Zagreb: HZRIF.